

TALABALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI.

Nuritdinov Xusniddin Norpo'latovich.

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada talabalarda kommunikativ kompetentliligini rivojlantirishning pedagogik jihatlari, jahonda talabalarining kommunikativ kompetentliligini rivojlantirishning innovatsion modellari kommunikativ kompetentlikning strukturaviy tashkil topishi, ilmiy adabiyotlarning tahlilida kommunikativ kompetentlilik hamda muloqotda namoyon bo'ladigan aloqalar haqida, shaxsning ijtimoiylashuvi, inson jamiyatining madaniy-tarixiy taraqqiyoti davomida o'rnatilgan, yuzaga kelgan faoliyat me'yorlari, qonunlari, qadriyatlari va usullarini o'zlashtirish talabalarining professional nutq malakasini oshirishning pedagogik jihatlari tavsiflanadi va kasbiy nutqni rivojlantirish muhimligi tushuntiriladi. Maqolada talabalarining kasbiy nutq kompetensiyasini oshirishning samarali usullari ko'rsatilgan.*

***Kalit so'zlar:** kompetentsiya, til, kasbiy, rivojlanish, ta'lim, kommunikativ, lingvistik, muloqot, innovatsion model, taraqqiyot, ma'naviyat, intellektual, ilm-fan, qadriyat, strukturaviy komponent.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Х.Н. Нуритдинов.

Заместитель заведующего отделом летной методики, научных исследований и подготовки инструкторов Военного авиационного института Университета военной безопасности и обороны Республики Узбекистан.

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются педагогические аспекты развития коммуникативной*

компетентности студентов, инновационные модели развития коммуникативной компетентности студентов в мире, структурная организация коммуникативной компетентности, коммуникативная компетентность при анализе научной литературы и связи, проявляющиеся в общении, социализации. личности, культурно-историческое развитие человеческого общества, установлены, описаны педагогические аспекты совершенствования профессионального речевого мастерства студентов и объяснена важность профессионального речевого развития. В статье показаны эффективные методы совершенствования профессиональной речевой компетентности студентов.

Ключевые слова: компетентность, язык, профессиональный, развитие, образование, коммуникативный, лингвистический, диалог, инновационная модель, развитие, духовность, интеллектуальный, наука, ценностный, структурный компонент.

PEDAGOGICAL ASPECTS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN STUDENTS.

Kh.N Nuritdinov.

Deputy Head of the Department of Flight Methods, Scientific Research and Instructor Training of the Military Aviation Institute of the University of Military Security and Defense of the Republic of Uzbekistan.

Abstract. *In this article, pedagogical aspects of the development of communicative competence in students, innovative models of developing communicative competence of students in the world, structural organization of communicative competence, communicative competence in the analysis of scientific literature and the relationships manifested in*

communication, the socialization of the individual, the cultural and historical development of human society are discussed in this article. installed, Pedagogical aspects of improving students' professional speech skills are described and the importance of professional speech development is explained. The article shows effective methods of improving students' professional speech competence.

Key words: *competence, language, professional, development, education, communicative, linguistic, communication, innovative model, development, spirituality, intellectual, science, value, structural component.*

Kirish. Jahonda talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning innovatsion modellari ta'lim jarayoniga tatbiq etilmoqda. Xalqaro tashkilotlar va rivojlangan davlatlar tomonidan qabul qilingan 2030 yilgacha ta'lim konsepsiyasida "Ta'lim – taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hamda barqaror rivojlanish maqsadlarga olib boruvchi muhim faoliyat" [1] sifatida e'tirof qilingan. Tadqiqotchilik yondashuvi asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning innovatsion yo'nalishlari, ta'lim berishning variativ shakllari, talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini amaliyotga joriy qilish asosida tizimli ishlar olib borilmoqda.

Asosiy qism. Respublikamizda so'nggi yillarda talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish, Oliy ta'limda ta'lim jarayonini axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda tashkil etish, kompetent mutaxassis va kasbiy kompetensiyani rivojlantirib, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning huquqiy me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta'lim sifatini oshirish" [2] ustuvor vazifalari sifatida

belgilangan. Natijada, barcha sohalar uchun zarur yetakchi kadrlar tayyorlash, xususan, talabalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari kengaydi.

Ilmiy adabiyotlarning tahlilidan ma'lum bo'lishicha tadqiqotchilar kommunikativ kompetentlik hamda muloqotda namoyon bo'ladigan aloqaning borligini ko'rsatib, muloqot deganda biz nimani nazarda tutishimizdan, uning qaysi mohiyat tavsiflarini fundamental tavsiflar deb ajratishimizdan kommunikativ kompetentlik tushunchasining mazmuni bevosita bog'liq bo'lishini ta'kidlashadi. Shu bilan bir qatorda, kommunikativ kompetentlikni har qanday ta'lim darajasi hamda ixtisosligida zamon talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlashning natijalaridan biri sifatida o'rganishda bundan tashqari kommunikativ kompetentlik va muloqot kategoriyalarining o'zaro aloqasiga ishora qilish bilan bir qatorda, biz bu holda muloqot kategoriyasini tushunishdan nafaqat kommunikativ kompetentlik tushunchasining ma'no-mazmun to'ldirilishi, balki mutaxassisni kommunikativ kompetentlik tashuvchisi sifatida tayyorlashning natijasi qay holatda bo'lishini ham tushunishdan aloqador bo'lishini anglash kerak: muloqotning u yoki boshqalarini mohiyat tavsiflari sifatida, hamda mutaxassisni har qanday kasbiy sohada kommunikativ faoliyatga tayyorlashdagi ustuvor maqsadlar-natijalar sifatida ajratib olish ularni kommunikativ kompetentlikning tarkibiy qismlari sifatida o'rganish imkonini beradi. Shunday ekan, muloqot hodisasini o'rganish hamda uning kadrlarni tayyorlash jarayonida, uning kommunikativ kompetentligini ta'lim natijasi sifatida shakllantirish jarayonida majburiy tarzda hisobga olinishi zarur bo'lgan tomonlarini, holatga aylanadi.

Muloqotning ijtimoiy tabiati shuningdek, insoniyat to'plagan bilimlarni o'zlashtirishning juda muhim manbai hisoblanadi: shaxsning ijtimoiylashuvi, inson jamiyatining madaniy-tarixiy taraqqiyoti davomida

o'rnatilgan, yuzaga kelgan faoliyat me'yorlari, qonunlari, qadriyatlari va usullarini o'zlashtirish aynan muloqot jarayonida amalga oshadi. Olima T.G. Grushevskayaning haqli ravishda ko'rsatishicha, "faqat muloqot orqaligina kishilar madaniyatga kirish (inkulturizasiya) va ijtimoiylashuvni boshdan kechiradi (o'tadi), o'z xalqi hamda madaniyatining vakiliga aylanadi. Faqat muloqot orqaligina inson o'z xulq-atvorini boshqa insonlar amallari bilan solishtira olishi shu bilan bir qatorda ular bilan yagona ijtimoiy organizm bo'lmish sotsiumni shakllantira olishi mumkin"[4]. Shaxs hayoti hamda faoliyatining barcha tomonlarini qamrab olish bilan muloqot shaxsni shakllantirishning, uning psixik rivojlanishi va ijtimoiy shakllanishining eng muhim omili sifatida xizmat qilishi ham muloqotning ijtimoiy tabiatidan dalolat beradi. Muloqot kategoriyasiga insonning shaxs sifatida shakllantirilishi, faoliyat subyekti, individuallikni tarbiyalash muammolariga bog'liq ravishda murojaat qilishda, olim B.G. Ananyev "muloqot har qanday holatda subyekt faoliyatining barcha turlariga kirib boradi, ularning zarur va majburiy komponenti hisoblanadi, shaxsning individual rivojlanishini ijtimoiy determinasiya qilinishining tabiatini belgilaydi" [3], va "subyektlarning ijtimoiy munosbatlarni amalga oshirish va o'zining didaktik hamda tarbiyaviy vazifalarini bajarish bilan bevosita ravishda shakllanayotgan insonning psixik rivojlanishi va ijtimoiy shakllanishi jarayonining butun tabiatini belgilaydi".

Shu bilan birga ta'kidlash lozimki, tadqiqotchilar muloqotning strukturasida muloqot borasida inson faoliyatining turlaridan biri sifatida fikrlash imkonini beradigan komponentlarni qayd etishga intilishadi. Olima M.I. Lisinaning yozishicha, "kommunikativ faoliyatdahr qanday turlari uchun qo'llaniladigan umumiy to'r panjara qo'yish hamda uningkataklarini muayyan mazmun bilan to'ldirish talab

qilinadi”natijada kommunikativ faoliyatning ya’ni muloqotning quyidagi tuzilmaviy elementlarini ajratib ko’rsatish mumkin:

1. muloqot predmeti-muloqotda obyekt sifatidagi boshqa kishi, sherik hamsuhbat;

2. muloqotga bo’lgan ehtiyoj shaxsning boshqa shaxslarni bilishga va baholashgaintilishdan, ular orqali-o’zini bilish hamda o’zini mustaqil baholashga intilishdan iborat;

3. kommunikativ motiv rag’batlar sabab maqsadlar-muloqot mativlari kishilarning o’zini va boshqa shaxslarning shunday sifat, xislatlarida mujassam bo’ladiki, ularni bilish va baholash uchun ushbu undivid atrofdagi odamlardan qaysi biri bilan o’zaro faoliyatga kirishadi;

4. muloqot amali – kommunikativ faoliyatning boshqa odamlarga qaratilgan va unga o’z obyekti sifatida yo’naltirilgan birligi, yaxlit amal. Muloqot amallarining ikki asosiy kategoriyasi – tashabbusdan kelib chiqqan amallar (boshlangan) va javob amallari;

5. muloqotning vazifalari – bu unga berilgan muayyan sharoitlarda erishishga muloqot jarayonida amalga oshiriladigan turli-tuman amallar yo’naltiriladigan maqsad hisoblanadi. Muloqot maqsadlari (motivlari) va vazifalari bir-biriga mos kelmasligi mumkin;

6. muloqot vositalari – muloqot amallarini oshirishda yordam beradigan operatsiyalar;

7. muloqot mahsulotlari–muloqot natijasida yaratiladigan moddiy va ma’naviy tabiatdagi hosilalar (mahsulotlar), jumladan, o’zaro tushunishlar, saylab-tanlab erishilgan yaxshi ko’rganlik va, asosiysi, muloqot ishtirokchilarining - insonning o’zining va boshqaodamlarning obrazi.

Mavjud ilmiy qarashlar va nuqtai nazarlarning har birining afzallik tomonlari va qiyosiy salbiy tomonlarini (kamchiliklarini) aniqlash bizning

tadqiqotimiz vazifalariga kirmaydi. Umuman olganda, biz muloqot va faoliyat orasida shubhasiz aloqa mavjudligini qayd etib o'tish zarur deb hisoblaymiz. Bizning nuqtai nazarimizga ko'ra, olim G.M. Andreyevaning konsepsiyasida taklif qilinganidek - muloqotga ham birgalikdagi faoliyat tomoni sifatida (chunki faoliyatning o'zi nafaqat mehnat, balki mehnat jarayonida muloqot hamdir), ham uning o'ziga xos tomoni (undan kelib chiqqan hosila) sifatida qaralgan sharoitda faoliyat va muloqot orasidagi aloqani kengroq tushunish maqsadga muvofiq.[6]

Muloqotni: kommunikativ(axborot almashinuvi), intetfaol(muloqot qilayotgan individlar orasida o'zarofaoliyatni tashkil etish), perseptiv (muloqot sheriklarining bir birini idrok etishlari va shu asosda o'zaro tushunishni o'rnatishlari) kabi uchta o'zaro bog'langn komponentlarningbirligi sifatida tushunish uchun muhim hisoblanadi Shu munosabat bilan, muloqot "odamlar orasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlari keltirib chiqaradigan, o'z ichiga axborot almashinuvi, o'zaro faoliyatning yagona strategiyasini ishlab chiqishni, boshqa odamni idrok etish va tushunishni oladigan, odamlar orasida aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab ko'p tomonli jarayon" sifatida talqin qilinadi.[5] Bunda esa ta'kidlash lozimki, muloqotning har bir tomonini boshqalaridan ajratgan holda o'rganish uning mohiyatini tushunishning buzilishiga olib keladi. Masalan, muloqotni aloqa nazariyasi va axborot nazariyasiga xos bo'lgan faqat axborotni qabul qilish-berish (uzatish) sifatida tushunish uni faqat bir tomonlama va: "kommunikasiya ishtirokchilari-istiqbollar-vaziyat-asosiy qadriyatlar-strategiyalar-resipiyentlarning javob reaksiyalari-natijalar" formulasi bilan tasvirlasa bo'ladigan axborot jarayoni sifatida o'rganishga olib keladi. Bunda muloqotning manba, xabar, kanal, qabul qiluvchi (oluvchi) kabi komopnentlariga, hamda kommunikator va auditoriyaning (ishtirokchilarning), vaziyatning xususiyatlariga, vositalariga, til

strukturasiga, xabarni tashkil etilganligi hamda uslubiga, uning ma'no va semantic mazmuniga vahokazolarga eng ko'p e'tibor qaratiladi. G.M.Andreyevaning nuqtai nazariga ko'ra, ma'lumotning ahamiyati juda muhim hisoblanadi, chunki "kishilar shunchaki ma'nolar almashinuvini amalga oshirishmaydi, balki bunda umumiy ma'no-mazmun ishlab chiqishga harakat qilishadi. Bu faqat axborot nafaqat qabul qilinganda, balki tushunilganda, mulohaza qilib anglangandagina mumkin bo'ladi. Kommunikativ jarayonning mohiyati – shunchaki o'zaro xabar berish emas, balki predmetni birgalikda anglab yetishdan (bilishdan, bilib olishdan) ham iborat, shuning uchun har bir kommunikativ jarayonda faoliyat, muloqot va anglash birlikda real holda berilgan"[6].

Xulosa. Shunday qilib, bizning fikrimizcha, muloqot subyektining tanloviga qanday bo'lishidan qat'iy nazar, hodisa sifatida - muloqot birinchi navbatda o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiy hisoblanadi, chunki uning maqsadlari va funksiyalari ijtimoiy hisoblanadi – u odamlarni kuzatishga, ularning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirishga va o'zaro tushunish va faoliyatning umumiy natijalariga erishishga yo'naltirilgan, shuningdek, u shaxsning madaniyatga kirishining, ijtimoiylashuvining, ularning psixik va ijtimoiy shakllanishining eng muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Incheon Declaration / Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. –p.4-5. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813m.pdf>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» PF-60-son Farmoni / <https://lex.uz/docs/5841063>

3. Ананьев, Б.Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. - В 2-ХТТ.Т.1.-М., 1980.

4. Грушевицкая, Т.Г. Основы межкультурной коммуникации /Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин / Под ред. А.П. Садохина. - М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - 352 с.

5. Краткий психологический словарь. -М., 1985

6. Андреева, Г.М. Социальная психология / Г. М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 365 с.